

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ЗАКАРПАТТІ (1944–1958 рр.)

У статті розкривається суть діяльності ОУН та УПА на Закарпатті в післявоєнний період. Значна увага приділяється розгляду крайових проводів ОУН на основі кримінальних справ з архіву служби безпеки України в Закарпатській області. На основі спогадів та додаткових допитів, проведених в наслідок реабілітації засуджених показати необґрунтованість їхніх засуджень та фальсифікації їхніх справ.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, бандгрупи, репресії, Закарпаття, крайовий провід, Українська Повстанська Армія, СМЕРШ, КДБ, військовий трибунал.

Після приходу радянських військ у 1944 р. в Закарпаття залишилося чимало українських націоналістів, які в 1942 р. були засуджені угорським трибуналом до тюремного ув'язнення. Захищаючи себе від наступу тоталітарного режиму, місцеве населення вдавалося до різних методів боротьби – від саботажу до збройного опору. Організатором боротьби стала Українська повстанська армія (УПА), яка у 1947 р. об'єдналась з підпіллям Організації українських націоналістів (ОУН) в єдину структуру – ОУН-УПА.

Раніше переслідувані угорським режимом стали навіть делегатами Першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України, а також працювали секретарями місцевих органів державної влади в своїх селах, зокрема, в с. Вонігово Тячівського району Іван Немеш, с.Гудя Виноградівського району Федір Тегза, с.Великі Лучки Мукачівського району Михайло Габовда, с.Бедевля Тячівського р-ну Василь Маркуш та інші. Але вже в перший повоєнний рік співробітники НКВС почали масові арешти колишніх членів ОУН.

Досліджуючи діяльність ОУН-УПА на Закарпатті, треба відзначити, що фахові дослідження цієї теми відсутні. Є спроби розкрити певні дії ОУН в окремих селах. Так, детально вивчав діяльність ОУН в с. Колочава Міжгірського району Станіслав Аржевітін [1]. Він використав архівні справи жителів, які були засуджені за співпрацю з ОУН. Велику увагу С.Аржевітін приділив “банді Штаєра”, яка поширювала антирадянські листівки і вбивала агентів КДБ.

Історик Омелян Довганич дослідив діяльність учасників станичної організації ОУН “Перемога” в с. Бедевля Тячівського району [40]. За джерельну основу послужили архівно-кримінальні справи і спогади репресованих Юрія Маханця, Василя Бедея, Миколи Фабриція.

Не можна оминати таку подію в науковому житті як вихід у світ двох книг “Реабілітовані історією. Закарпатська область” [49; 50], які б не побачили світ без подвижницької праці історика Омеляна Довганича. Він на основі глибокого вивчення кримінально-слідчих справ розкрив такі питання, як репресії проти закарпатців у 1930–1950-х роках, переслідування молоді за втечу з шкіл ФЗН, антиколгоспну агітацію, діяльність ОУН тощо. У першій книзі подаються довідки про репресованих закарпатців.

У праці Миколи Вегеша вміщено історико-біографічний нарис про ГУЛАГівське життя Івана Коршинського та листування українського підпільника Федора Удички з побратимами [34]. М.Вегеш у своїй статті висвітлив діяльність ОУН-УПА на Міжгірщині, Тячівщині, Хустщині [35].

Не можна оминати увагу спогади засудженого за участь в підпільному русі Івана Коршинського, який видав ряд публікацій [45–47], що стосуються його засудження та побратимів по нещастю, яких називають “в'язнями сумління”. Пройшовши табори

ГУЛАГу він описує настрої населення, умови перебування політичних в'язнів та життя після відбуття покарання.

Варті уваги спогади Володимира Караташа “Обережно гранати” [42], який був засуджений до 10 років таборів за антирадянську діяльність. І назва цього спогаду підтверджує саму себе, адже Володимир Караташ наголошував, що повстанці ОУН-УПА, ведучи бої з радянськими військами та службами КДБ, залишаючись у безвихідному становищі пускали собі в серце кулю або підривалися гранатами з словами: “Слава Україні” [42, с.6]. Перевидано і доповнено вищезгадану працю у 2001 році Володимиром Караташом разом з Петром Тракслером, також засудженим у 1948 р. на 10 років [43]. Додано було спогади інших політичних в'язнів, що проходили по одній справі з Володимиром Караташом, вірші репресованих та подяки автору, щодо написання такої праці.

Значна кількість дослідників розглядаючи ОУН-УПА на Закарпатті зосереджувалися своєю увагою на окремих аспектах: супротив колективізації – Василь Міщанин [48], ролі Дмитра і Миколи Бандусяків – Олександр Гаврош [36] та Юрій Керекеш [44], про засудженого вчителя Петра Янута – Федір Рубіш [51].

Метою статті є розкриття діяльності ОУН-УПА на Закарпатті в цілому, проаналізувати вищезгадані праці і спираючись на кримінальні справи, що зберігаються в Архіві Служби Безпеки України в Закарпатській області, м. Ужгород реконструювати дії членів ОУН-УПА, показати протиправні дії слідчих органів КДБ щодо засуджених; визначити ким були члени ОУН-УПА окремими бандгрупами чи організованою структурою.

Більшість кримінальних справ складаються з кількох томів, вміщують в собі пакети з доказами проти підсудних, збережено велику кількість вилученої зброї та проведення різного типу експертиз. Велика кількість аркушів в кримінальних справах присвячена допитів свідків. Варто відзначити, що значну частину звинувачених у зв'язках з ОУН-УПА було засуджено до розстрілу, про що містяться відповідні довідки про виконання в кримінальних справах.

Відновити діяльність ОУН після засудження їх угорським режимом було вирішено відразу після звільнення Закарпаття радянськими військами. Адже закарпатське населення очікувало визволителів свого краю, а не нових окупантів – Радянський Союз з Червоною Армією. Насамперед при розгляді діяльності ОУН та УПА на Закарпатті потрібно відзначити про їхню слабку мережу, на відміну від інших українських регіонів Карпат. Проте десятки закарпатців, які воювали за незалежну Українську державу. Рейдові групи УПА дали значний поштовх повстанському руху на Закарпатті.

Треба відмітити, що ОУН та УПА на Закарпатті діяло досить регіонально, тобто в окружності декількох сіл певних районів. Найбільш масовими були у Міжгірському та Тячівському районах, де вони були настроєні більш революційними методами боротьби з радянською владою. Крім того, у краї знаходилися їх бази відпочинку і мобілізаційні зони, у Карпатських лісах члени ОУН і УПА проходили навчання у вишколах. Проти них радянська влада розгорнула 11 винищувальних батальйонів у складі 1 176 бійців [41, с.264]. По всій території Закарпаття діяли донощики органів КДБ, які надавали будь-яку інформацію про перебування членів ОУН і УПА.

Одним з перших 10 листопада 1944 р., за підозрою в ОУН, затримали працівники управління контррозвідки “СМЕРШ” жителя с. Голубине Свялявського району Петра Янута [51, с.58]. В ході слідства з'ясувалось, що з 1938 р. Петро Янута був заручений в ряди ОУН [23, арк.15], а в червні 1938 р. проходив шестимісячне навчання в офіцерській школі Німеччини під псевдонімом “Петрович” [23, арк. 14–15]. В основному навчання проходило з метою підготовки офіцерів для українського війська в боротьбі проти Радянського Союзу [23, арк.31] та виявляти антифашистські настрої серед місцевого населення [23, арк.35]. Також звинувачували в тому, що він нібито був агентом

угорської розвідки [23, арк.35]. Сам Петро Янута визнав факти допомоги у переході угорсько-радянського кордону землякам П.Поповичу, Г.Цифрі та М.Ладані [39, с.106].

У кримінальній справі відсутні речові докази. Є лише те, що він сам наговорив на себе не без впливу фізичного примусу та допит лише одного свідка, який свідчив про допомогу Петра Янута перетнути нелегально кордон його землякам. Крім цього, його справа розглядалися в закритому судовому засіданні. Так 19 січня 1945 року Петра Янута засуджено до вищої міри покарання – розстрілу за участь у діяльності організації ОУН, в яку він вступив ще у 1938 році [23, арк.77, зв]. Петро Янута реабілітований 25 вересня 1992 році. У підсумковому документі відзначено, що жодними доказами не підтверджена шпигунська діяльність Петра Янута проти радянської влади, тоді за що ж розстріляли простого вчителя.

Подібна доля спіткала і вчителя з с. Вільшинки Перечинського району Миколу Прокопа, який працював у селах Запереділля та Голятин, а перед самим арештом, у грудні 1944 р., у самому Міжгір'ї. Засуджений 30 березня 1945 р. військовим трибуналом 4-го Українського фронту, до вищої міри покарання, яка була виконана 9 квітня 1945 р. 21 січня 1945 р. засуджено до розстрілу і учителя с. Іванівці Мукачівського району Івана Мучичку. Розстріляний 30 січня 1945 р. [38, с.196]. Цей список можна продовжувати і тими, хто був відправлений в табори на різні терміни.

Можливо саме ці безпідставні і жорстокі репресії радянського уряду спричинили поновлення у грудні 1944 р. організації ОУН Дмитром Бандусяком [33, арк.57], аргументуючи це тим, що вся Західна Україна створює організацію УПА для боротьби з радянською владою. У січні 1945 року Дмитро Бандусяк, Іван Немеш, Михайло Габовда, Михайло Орос зустрілися і провели нараду в м. Хуст, де було створено крайовий провід ОУН [2, арк.42; 33, арк.57]. Щоб розглянути питання про створення ОУН на Закарпатті потрібно звернути увагу відразу на декілька кримінальних справ, адже засуджені були розкидані.

За свідченнями Михайла Ороса на нарадах члени новоорганізованого проводу ОУН призначили керівництво крайового проводу із простійним місцем у Хусті та кожен член ОУН отримував псевдонім. Крайовим провідником став Дмитро Бандусяк (Лопата), він же організаційний референт, військовим референтом і заступником провідника Андрій Цуга (Мур), референтами по пропаганді Михайло Орос (Данило), з господарських справ – Іван Немеш (Береза), референтом зв'язку – Михайло Габовда (Лозан), служби безпеки – Григорій Бандусяк (Лис) [33, арк.57].

Також було вирішено організувати курінь УПА та виявити вороже настроєних до ОУН-УПА осіб і активістів, лояльно настроєних до радянської влади. Члени ОУН поширювали серед місцевого населення також і антирадянські листівки, під назвою “Що таке УПА”, “Хто ми і чого ми хочемо” [33, арк.59]. Щоправда, за свідченнями Михайла Ороса місцеве населення сприймало ОУН негативно, а членів УПА взагалі називали бандою [33, арк.65].

На нарадах, які проводив керівник проводу ОУН на Закарпатті Дмитро Бандусяк розглядалися питання про активізацію діяльності організації ОУН, про навчання її учасників та про зміцнення дисципліни. Також членами ОУН було розроблено декалог, який складався з 10 заповідей націоналіста [52, с.16], які включали в себе конспірацію, мету створення ОУН та боротьбу за самостійну Україну. Було вирішено і питання про навчання членів ОУН, які тривали два тижні в вишколах у лісах [33, арк.96]. Проводив навчання член ОУН житель Малого Березного Великоберезнянського району Андрій Цуга [33, арк.62].

Кожний член ОУН повинен був завжди мати з собою зброю і живим ворогу не здаватися. Це підтверджується вчинком самого Дмитра Бандусяка 2 серпня 1945 р. Органи КДБ отримавши інформацію про місце перебування членів ОУН оточили Дмитра Бандусяка, Андрія Цугу та інших членів. У перестрілці загинуло декілька оператив-

ників та Андрій Цуга. А Дмитро Бандусяк та уповноважений центрального проводу “Косар” (прізвище невідоме) загинули у селі Присліп Міжгірського району в грудні 1945 р. Втративши всі боєприпаси, вони підірвали себе гранатою. Тобто вчинили за неписаним кодексом ОУН та УПА: загинути, але не здатися ворогу живим [41, с.264–265].

Але потрібно зауважити, що не всі змогли так поступити, а подеколи і не мали змоги, бо були заарештовані органами КДБ зненацька. Так діючи на території Тячівського району члени ОУН Михайло Орос, Іван Немеш, Петро Візичканич, Василь Форкош, Юлія Паш, Микола Криванич, Іван Габорець та Іван Орос були заарештовані в 1945 р. Їхні звинувачення в основному зводилися в допомозі Дмитру Бандусяку створити організацію ОУН на Закарпатті, вербувати нових членів, займатися написанням та поширенням антирадянських листівок та ознайомлення населення з діяльністю ОУН та УПА [33, арк. 235–247].

Спеціальний суд Закарпатської України м. Ужгород, розглянувши справу вищезгаданих осіб, 14 січня 1946 р. присудив Михайла Ороса до найвищої міри покарання – розстрілу [33, арк.265], але 26 квітня 1946 р. Верховний суд СРСР замінив йому вирок на 20 років ув’язнення [33, арк.304]. Відбував свій строк у Норильську Красноярського краю аж до 20 лютого 1960 року. Іван Немеш отримав 20 років, Петро Візичканич та Юлія Паш – по 10, Микола Криванич, Василь Форкош та Іван Габорець – по 5, а Іван Орос – 2 роки виправно-трудоих таборів.

Оцінюючи своє життя і діяльність, у 1992 році Михайло Орос писав: “Ми не змогли вивести Закарпатську ОУН на Галицький рівень. Бракувало досвіду і знання. Але вже той факт, що ми не злякались жорстоких репресивних режимів, вважаю подвигом” [50, с.498], “Ми перші в Закарпатті повели боротьбу за незалежну Україну” [47, с.159]. У довідці про реабілітацію вищезгаданих осіб наголошувалося, що ніяких збройних дій проти радянського режиму члени ОУН не здійснювали, а за що ж тоді їх було засуджено на такі терміни.

Так, влітку 1945 р. у самому центрі Ужгорода силами крайового проводу ОУН СБ, на чолі з Олександром Васьком, було здійснено замах на першого секретаря КПУ Микиту Хрущова, який випадково залишився живим [52, с.4]. Тому після цих подій знову покотилася хвиля арештів проти діячів ОУН, а саме, 18 липня 1945 р. Михайла Габовда, Івана Балажана, Михайла Петричка, Михайла Заяця, Григорія Качуровського. Кримінальна справа затриманих тісно переплітається з справою Михайла Ороса та його побратимів. Адже у допитах Михайла Габовди, члена ОУН чимало розповідей про Дмитра Бандусяка [2, арк.28–30], Андрія Цугу [2, арк.30–31], Михайла Ороса [2, арк.31–32]. Більшість звинувачених по даній справі ввійшли до складу ОУН ще в часи угорської окупації. Після звільнення Закарпаття радянськими військами під керівництвом Дмитра Бандусяка відновили свою діяльність.

Так, житель с. Великі Лучки Мукачівського району Михайло Габовда будучи референтом зв’язку проводу ОУН брав участь у всіх заходах роботи крайового проводу, завербував нових членів – жителів с. Старе Давидково Мукачівського району Івана та Дмитра Качуровські, з с. Луг Великоберезнянського району Івана Кореня, з с. Росвигово Мукачівського району Василя Уксту та з м. Хуста Магдалину Богдан. Про мету створення організації ОУН Михайло Габовда наголошував – зі зброєю в руках боротися проти Червоної Армії та комунізму і таким чином побудувати Самостійну Україну [3, арк. 257–259].

Щоб ознайомитися з діяльністю УПА, на Закарпатті взимку 1945 року у с. Старе Давидково, поблизу Мукачева відбулася зустріч крайового проводу ОУН із інструктором (вірогідно теж закарпатцем за походженням). Однак постій був викритий енкаведистами. Внаслідок чого були арештовані: господар помешкання Дмитро Качуровський, його син Іван та донька Анна.

Анна Качуровська, яка була активним членом організації ОУН поширювала антирадянську націоналістичну літературу та збирала для членів ОУН зброю [3, арк.263–264]. Михайло Петричко з с. Чинадієво Мукачівщини, Михайло Заяць з с. Дубриничі Перечинського району та Іван Балаж з с. Нове Давидково Мукачівського району отримали завдання від проводу ОУН утримувати конспіративні квартири, де проводилися збори членів ОУН [3, арк.259–261, 262, 265–266].

29–30 жовтня 1945 року Спеціальний суд Закарпатської України під головуванням В.Русина розглянув справу Михайла Габовди та його спільників (10 чоловік), які були засуджені на різні строки покарання, в тому числі і до найвищої міри [37, с.72]. Так Михайла Габовду, Анну Качуровську, Михайла Заяця, Михайла Петричко, Івана Балажа – до розстрілу; Івана та Дмитра Качуровкі, Магдалину Богдан – до 20 років; Стефана Ільяшко, Василя Уксту та Івана Кореня – на 15 років ВТТ. Після цього розпочалася активна боротьба батьків засуджених до страти за життя їх батьків.

На ці листи з'явилися аж дві постанови президії Народної Ради Закарпатської України. Лише одного Михайла Габовду було розстріляно 8 грудня 1945 р. [3, арк.293], а Михайлу Заяцю, Михайлу Петричку, Анні Качуровській, Івану Балажу розстріл замінено на 20 років ув'язнення. Всім іншим засудженим було скорочено термін удвічі [3, арк.300–301]. У рішенні про реабілітацію говориться, що участь багатьох засуджених в організації ОУН була формальною, її члени не брали участі в агітації проти Червоної Армії, в саботажі роботи Народної Ради Закарпатської України.

Діяльність одного з засуджених – Івана Балоба тісно переплітається з справою Володимира Рудецького, Олексія Зимогляда та Олексія Якимчука, які хоч і не тутешні (тобто не з Закарпаття), але свою діяльність як членів УПА розгорнули саме на Закарпатті. Метою організації Олексій Зимогляд називав боротьбу з Червоною Армією [26, арк.37], з якою часто Олексій Якимчук і інші члени бували у перестрілках на стороні УПА [26, арк.68]. Вступаючи в члени УПА вони прийняли клятву, в якій зобов'язувалися підкорятися вищому керівництву та боротися за самостійну Україну [26, арк.44–46, 69–71]. Засуджено 3 листопада 1945 р. усіх до розстрілу [26, арк.110–111], який було виконано 16 листопада цього ж року [26, арк.116].

Зі справою Михайла Габовди тісно пов'язана і наступні дві групи засуджених: в одній групі – Федір Тегза, Іван Романець, Іван Бокотей, у другій – Георгій Бандусяк, Василь Бісун і Георгій Бісун. Всі вони були учасниками організації, яка діяла ще в роки угорської окупації.

Проаналізувавши протоколи допитів, можна зробити висновок, що ці підсудні розповідали про діяльність ОУН та їхню участь в ній переважно в роки угорської окупації. Також протоколи засвідчують, що вони не брали участі в організації ОУН після війни. Ніхто з них не визнавав себе винним. Але незважаючи на це, 12 лютого 1946 року спеціальний суд Закарпатської України засудив Федора Тегзу та Івана Романця на 10 років, а Івана Бокотея на 8 років виправно – трудових таборів. Фактично їх судили за діяльність ОУН в період угорської окупації.

Репресованих Георгія Бандусяка, Георгія Бісуна та Василя Бісуна судили окремо як уродженців Закарпаття, бо арештували всіх на території Чехословаччини, коли фактично вони були громадянами цієї країни. Георгій Бандусяк після визволення Закарпаття зв'язався з крайовим проводом ОУН, який очолив його брат Дмитро і був введений Михайлом Габодою в січні 1945 року до його складу як комендант служби безпеки, а потім як господарський референт [27, арк.24–26, 44, 61, 150, зворот]. Був залучений до пропагандистської роботи ОУН й Георгій Бісун [27, арк.178–178, 190–193, 220–221, 240–242]. Але вони не бажали працювати в організації ОУН і прагнули втекти в Чехословаччину.

Радянська влада запропонувала Георгію Бісуну співпрацювати з ними в інтересах викриття ОУН і відпустила з-під арешту. Але він відмовився і втік в Чехословач-

чину як і його двоюрідний брат Василь Бісун. Та радянські органи безпеки так просто їх не відпустили і тут їх арештували. Василь Бісун входив до трійки найактивніших учасників ОУН, проводив сам нелегальні збори [28, арк.29–30, 40–42], проживаючи з 1945 р. в Празі організував квартиру для переховування членів ОУН [28, арк.51, 93, зв].

23 грудня 1946 року Закарпатським обласним судом вони було засуджено – Георгія Бандусяк на 10 років, а Георгія і Василя Бісуна – на 8 років [28, арк.236, зворот]. Все слідство було побудоване виключно на особистих зізнаннях підсудних. Всіх їх судили по суті за одне й теж двічі: спочатку угорський трибунал [27, арк.24–25], а у повоєнний час – радянський суд.

Репресовані і троє братів керівника проводу ОУН на Закарпатті Дмитра Бандусяка. Микола Бандусяк, який не тільки був членом УНО, радником Августина Волошина, але й брав участь у розробці Статуту “Карпатської Січі”. У 1944 р. заарештований радянською контррозвідкою “СМЕРШ”. Відправлений у донбаські шахти Єнакієва. Взимку 1945 р. перебуває у внутрішній тюрмі НКВД у Києві, звідки після допитів був звільнений. Арештований енкаведистами за “антирадянську” організацію у 1948 р. і засуджений на 25 років [44, с.14–15]. Юрій, під час визволення Закарпаття, був інтендантом обласного проводу ОУН. В 1945 р. “СМЕРШ” його арештував і вивіз до СРСР. Засуджений до 10 р. ув’язнення [36, с.12]. До наймолодшого Василя НКВД добирається в 1948 р. і засуджує на 25 р. ув’язнення за зв’язок з антирадянським підпіллям [36, с.12].

Хвиля арештів, переслідувань, репресій над усіма, хто хоч якоюсь мірою викликав підозру або противився радянській владі лише посилило діяльність ОУН-УПА. Усі зусилля оунівців та їх прихильників були підпорядковані одній меті: готуватись і вести боротьбу за незалежну Самостійну Україну [45, с.80]. Одночасно Крайовий провід Організації Українських Націоналістів та Української військової організації Закарпаття випустили до українського народу ряд листівок [53, с.70–71]. Писали листівки спрямовані проти анти колгоспної агітації [48, с.44]. Листівки такого характеру мали підняти закарпатське населення до боротьби з радянською владою.

Ще одним організатором ОУН на Закарпатті органи КДБ у 1947 році вважали жителя Ровенської області Володимира Поліщука, який вступивши в ОУН отримав від вищого керівництва вказівку – створити таку ж організацію на Закарпатті [29, арк.3]. Налагодив відносини з місцевим населенням під прикриттям кіномеханіка – показував фільми в Тячівському районі [29, арк.39–40]. В липні 1946 р. ним та його керівництвом було створено в Тячівському районі Організацію Закарпатської Визвольної України (ОЗВУ). Вона була однією з складових ОУН, яка перебувала на початкових засадах створення в Закарпатті [29, арк.53].

Важливе місце керівництво ОУН Володимиру Поліщуку відвело щодо вербування нових членів, збирання для УПА інформації, щодо колгоспів, радянських донощиків та місця розташування органів “СМЕРШу” чи КДБ [29, арк.79–81]. Так в таємну організацію Володимир Поліщук втягнув в 1946 р. Івана Чонку, Івана Когута, Степана Полагу. Ці члени ОУН в свою чергу проводили агітаційну пропаганду ОУН, розповсюджували антирадянські націоналістичні листівки та вербували нових членів ОУН. Тому по даній справі розглядалося одразу ж засудження 13 чоловік, які активно діяли в організації ОУН на Тячівщині. Микола Куцин отримав від Володимира Поліщука завдання збирати інформацію про настрої місцевих жителів щодо ОУН [30, арк.20].

Цікавою є діяльність члена ОУН Василя Негрі, який у 1946 р. завербованим Іваном Чонка, отримав вказівку сформувати оунівський провід в с. Угля Тячівського району, виявляти вороже настроєних до ОУН, прихильників МДБ та велику увагу приділяв зброї, яка мала використатися при боротьбі з радянською владою [31, арк.49–53; 32, арк.40–55]. Своє завдання щодо створення організації ОУН в с. Угля Василь Немеш ви-

конав добросовісно, тому що 16 липня 1947 р. було засуджено 9 чоловік з цього населеного пункту, яких завербував Василь Немеш [32, арк.284–289].

Такі ж засудження відбувалися і в с. Бедевя Тячівського району, де Іваном Чонкою з місцевими жителями Миколою Фабриці, Федором Бедей, Миколою Шелевер створили невеликий провід ОУН. У травні 1947р. вони всі були засуджені до 10 років ВТТ [32, арк.201–205]. На 10 років Військовим трибуналом було засуджено і жителя с. Руське-Мокре Тячівського району Михайла Крайла, якого в ОУН завербував Володимир Поліщук [32, арк.206–207]. Також через діяльність в ОУН, яка пересікалася з діяльністю Володимира Поліщука, у 1947 р. були засуджені до 10 років жителі Тячівщини Петро Носа, Петро Кухта, Дмитро Декет, Василь Крічфалуші [32, арк.194–196].

Організація ОЗВУ, як і члени ОУН, користувалися контрреволюційним на той час знаком – тризубом. А вже під час проведення обшуку в помешканні Володимира Поліщука було знайдено каблучку з тризубом та її відтиски на багатьох документах і листах [29, арк.9–10]. Розкриття такої масової організації ОУН на Тячівщині зумовило слідство і суд, що розглядав дану справу засуджувати на тривалі терміни підсудних, щоб налякати інших членів ОУН.

Військовий трибунал прикордонних військ МВС Закарпатського округу розглянувши дану справу 18, 19 і 21 липня 1947 р. засудив: Володимира Поліщука, Івана Чонку, Івана Когута, Омеляна Ковальчука – на 25 років; Івана Дялог, Степана Полагу, Івана Немеша, Миколу Куцина, Семена Гук, Василя Негря, Богдана Ващишина, Марію Цвоку – на 10 років; Миколу Маханця – на 6 років ВТТ кожного.

Також було викрито діяльність членів ОУН в с. Великі Бички Рахівського району. Збиралися з ініціативи керівника Ярослава Тулейдана в гуртожитку Великобичківської середньої школи, проводили збори. Обвинувачувалися Степан Васко, Іван Коршинський, Петро Тракслер, Іван Андришин, Йосиф Ягнюк, на час засудження – колишні учні цієї школи. На своїх зборах вони вирішували питання про встановлення зв'язку з членами ОУН, купівлі зброї та боротьби з радянським режимом за встановлення самостійної України [8, арк. 23–24, 36–39, 49, 63–66, 85–90].

При обшуку квартири Степана Васки було знайдено антирадянську листівку зі знаком – тризуб [8, арк.123]. Вищезгадані члени ОУН навіть досліджували і аналізували причини засудження і поразок їх попередників, таких як Петлюру [8, арк. 23–25, 35–43, 62–69]. Слідство, допити одного з підсудних Івана Коршинського продовжувалися 9 тижнів, із 5 тижнями карцерного режиму в одиночці без будь-якого зв'язку з зовнішнім світом. “Щоночі, змінюючись, – згадує Іван Коршинський, – слідчий Гаврилов, Зудов і ще якісь вимагали признати: допомагав бойовикам ОУН” [34, с.36]. Також звинувачували його у проведенні антиколгоспної агітації [9, арк.106–111, 128–134].

Військовий трибунал прикордонних військ Закарпатської області 6–7 грудня 1948 р. розглянувши справу присудив: Йосифа Ягнюка – до 25 років, а Івана Коршинського, Степана Васко, Петра Тракслера, Івана Андришина – до 10 років ВТТ [9, арк.209–212]. Переглядаючи в 1988 році вищезгадану справу з приводу заяви Йосифа Ягнюка про реабілітацію впливає ряд порушень, щодо підсудних. Так Йосип Ягнюк стверджував, що він змушений був обмовити своїх друзів, тому що органи КДБ часто його допитували ночами, не давали спати та тримали в карцері [10, арк. 228].

Викрито діяльність ОУН і у Воловецькому та Міжгірському районі. Так існування щонайменше двох груп підтверджується засудженням їх військовим трибуналом прикордонних військ МДБ Закарпатської області. Так перша група, створена Олексієм Лянгом, який встановивши зв'язок з керівником УПА Юрієм Сорока з Дрогобичського району. Він допоміг завербувати в травні 1946 р. Василя Ребляна, жителя с. Климець [5, арк.146–149], який потім змушений був постачав продукти членам УПА [5, арк.51–53]. Також Василь Реблян як член ОУН отримав вказівку вбити трьох радянських активістів

з свого села Завадка Воловецького району та поширювати антирадянські листівки [5, арк.13, 14, 18, 23–25, 55, 62, 63].

Отримані від Юрія Сороки листівки передав їх для розповсюдження серед населення своєму сину Івану Реблянчу [5, арк.23, 24, 25, 71–74], що він і зробив 12 травня 1947 р. [5, арк.91, 100, 107, 108]. В цих листівках містився заклик населення до зриву партійних зборів, боротьби з радянським режимом [5, арк.83, 106, 108, 109]. Сам Олексій Лянг повинен був збирати продукти харчування для членів ОУН-УПА та гроші [5, арк.144–146, 164]. 12 листопада 1947 р. їх засуджено до 10 років ВТТ [5, арк.261–262].

Організованішою виявилася ОУН с. Річка Міжгірського району, яка почала діяти в серпні 1946 р. Завербований Іван Химинець створив оунівську організацію, в яку включив Федора Поповича [19, арк.15–19, 22–23, 38–39, 42–43]. Часто виїздив на таємні збори з керівниками ОУН Галичини [19, арк.22, 23, 27, 38–40, 51]. У цьому ж проводі були і Федор Гельбич, який беручи участь у війні на угорській стороні був взятий в полон радянськими військами [19, арк.33–36, 44–46, 129–132, 153–154; 20, арк. 45, 51] та Федор Белла, який будучи членом КПРС неодноразово отримував хабарі для прикриття дій ОУН [19, арк.20, 78–90, 93–97].

24 червня 1948 р. Івана Химинця, Федора Гальбича, Федора Беллу та Федора Поповича було засуджено на 25 років ВТТ кожного [20, арк.140–142]. Але потрібно відмітити, що Іван Химинець відзначав у свої скаргах на слідчих, що часто обмовляв себе та осіб, які проходили з ним по одній справі, через те, що слідчі не давали спати, допити велися майже завжди вночі [20, арк.263]. Отже, про які злочини ми ще не знаємо органів КДБ, що вони чинили проти населення Закарпаття, адже катування на допитах це лише одна з декількох ланок вибивання неправдивих свідчень.

30 вересня 1950 р. в м. Мукачево було заарештовано, за підозрою в діяльності УПА Стефанію Струмляк, засудженість якої викликає подив. Звинувачено її було у виїздах в м. Стрий Львівської області до своєї мами, де вона нібито зустрічалася з членами УПА [6, арк.3]. У одному з журналів, які у неї було вилучено при ошуці була вміщена одна стаття антирадянського змісту [6, арк.90]. Також її було звинувачено у антирадянській пропаганді. Так Франц Канюга стверджував, що затримана Стефанія Струмляк в м. Свалява розповідала йому про радянських солдатів, які гвалтували жінок після звільнення Австрії [7, арк.12]. За ці злочини її було засуджено 18 вересня 1951 р. до 10 років.

При дослідженні ОУН та УПА на Закарпатті ми окремо повинні розглянути діяльність жителів с. Колочава Міжгірського району. Адже по даному населеному пункту було порушено слідчими КДБ декілька десятків справ. Найбільшого клопоту органам держбезпеки завдала група Штаєра (4–6 осіб), яка діяла з 1949-го до 1957 року. На цю групу колочавців було заведено агентурну справу “Бродяги” [1, с.2]. Михайло Штаєр вперше створив своє угруповання разом з Василем Ваколі, Юрієм Ситарем та Андрієм Іванишем в кінці 1950 р. Наслухані подвигами ОУН-УПА на території України члени групи мали на меті стати членами цього руху, тому на шапках носили тризуб [11, арк.12].

Органи КДБ дане угруповання називали “терористичним”, адже на їх рахунку декілька десятків пограбувань та вбивств. Потрібно зауважити, що їхні дії завжди були спрямовані проти осіб, які були лояльні до радянської влади – колгоспників, працівників міліції, донощиків. За період свого існування банда зі зброєю в руках вчинила чотири терористичні акти та 36 розбійницьких нападів [24, арк.359].

Також дана група вбивала осіб, яких вважала донощиками органів КБД. Так було вбито Юрія Фригана [11, арк.67, 106–108, 125–128; 12, арк.158–159; 15, арк.183–191], молодшого лейтенанта Прокопенка [11, арк.247–248; 13, арк.25–41]. Затримати 4 червня 1955 р. вдалося всіх, крім керівника Михайла Штаєра. Засуджено 16 грудня

1955 р. Василя Ваколя і Юрія Ситаря до розстрілу [16, арк.227], вирок був виконаний у Києві 14 травня 1956 р. [16, арк.250]. А Андрій Іваниш отримав 25 років ВТТ.

У жовтні 1947 р. був заарештований брат Михайла Штаєра Василь, який проходив по одній справі з Василем Сюгаєм, Миколою Шимоня, Михайло Бобиком та Оленою Сюгай [17, арк.2]. Але їхня діяльність була більш помірною, тому що вони займалися розвідданими для “банди Штаєра”, постачання продуктів ОУН [17, арк.24, 58–65], поширювати антирадянську літературу [17, арк.21–24, 44–57, 92–97, 102–110]. Під час їхнього арешту Василь Штаєр та Василь Сюгай відкрили вогонь. Внаслідок перестрілки було вбито Василя Сюгай [18, арк.221, зворот]. 9 лютого 1948 р. Миколу Шимоня і Михайла Бобика було засуджено до 25 років, Василя Штаєра і Олену Сюгай – на 10 років ВТТ [18, арк.305–307].

Керівник Михайло Штаєр після засудження його однодумців створив ще одне угруповання разом з Дмитром Мацолою, Анною Лакатош, Дмитром Мацолою та Миколою Штаєром. Продовжуючи грабувати колгоспників і пастухів [21, арк.130, 135, 136], члени “банди Штаєра” погрожували їм від імені УПА [21, арк.127–128; 22, арк.130–131, 132–133, 135–142; 24 – окремий пакет]. Щодо діяльності Анни Лакатош та Дмитра Мацоли, то вони надавали лише інформацію про місце перебування донощиків та самих працівників міліції [23, арк.205–206, 207–211] Михайлу Штаєру та постачали його групі продукти харчування [23, арк.260–263, 296–299, 307–325].

19–24 грудня 1957 р. Закарпатський обласний суд розгляну справу по обвинуваченню Михайла Штаєра та його групи. Засуджено Михайла Штаєра до найвищої міри покарання – розстрілу, який було здійснено 7 серпня 1958 р. Миколу Штаєра – до 10 років, Дмитра Мацолу та Анну Лакатош – до 3 років ВТТ кожного [24, арк.253–254].

Потрібно згадати і про арешт жителя с. Колочава Юрія Буркала, який запевняв місцеве населення, що органи МДБ дали йому завдання викрити негативно настроєне до радянської влади населення [4, арк.20–24, 36–43]. Його прагнули засудити за статтею 109, яка відноситься до засудження посадових осіб при викритті державних таємниць [4, арк.164]. Відомостей про його засудження і звільнення відсутні, тому що з Юрієм Буркалом трапилося залишається таємницею.

Офіційні каральні органи як угорські, та і радянські, судили їх тільки за те, що перш за все вони прагнули мати свою незалежну, самостійну Україну. Радянський режим відкидав право України стати самостійною державою, бо це підривало єдність і дружбу радянських народів, суперечило теоретичним положенням про єдиний радянський народ тощо. Ось чому йшла така жорстока боротьба проти української ідеї та її носіїв. Проаналізувавши суть діяльності ОУН та її учасників на Закарпатті у повоєнний час, можна зробити висновок, що закарпатці ніколи не були “буржуазними націоналістами” і такими не стали, хоча їх за це суворо судили, причому за одні й ті ж самі злочини двічі; спочатку – угорським урядом, а потім – радянською владою.

1. Аржевітін С. ОУН і КДБ на Закарпатті / С. Аржевітін // Нова Колочава. – 2009. – №13. – С. 1–8.
2. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 171 (Габовда М., Заяць М. та ін. – всього 11 чол.) : у 2 т. – Т. 1. – 319 арк.
3. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 171 (Габовда М., Заяць М. та ін. – всього 11 чол. : у 2 т. – Т. 2. – 448 арк.
4. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 1477 (Буркало Ю.). – 166 арк.
5. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. №1579 (Реблян В., Реблян І., Лянг О.). – 351 арк.
6. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 1964 (Струмляк С.) : у 2 т. – Т. 1. – 299 арк.
7. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 1964 (Струмляк С.) : у 2 т. – Т. 2. – 311 арк.
8. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 2204 (Коршинський І., Тракслер П., та ін. – всього 5 чол.) : у 3 т. – Т. 1. – 305 арк.
9. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 2204 (Коршинський І., Тракслер П., та ін. – всього 5 чол.) : у 3 т. – Т. 2. – 429 арк.
10. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 2204 (Коршинський І., Тракслер П., та ін. – всього 5 чол.) : у 3 т. – Т. 3. – 258 арк.

11. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 1. – 332 арк.
12. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 2. – 340 арк.
13. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 3. – 288 арк.
14. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 7. – 227 арк.
15. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 8. – 297 арк.
16. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5446 (Ситар Ю., Іваниш А., Ваколі В.) : у 10 т. – Т. 10. – 275 арк.
17. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5514 (Шимоня М., Бобик М., та ін. – всього 4 чол.) : у 2 т. – Т. 1. – 318 арк.
18. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5514 (Шимоня М., Бобик М., та ін. – всього 4 чол.) : у 2 т. – Т. 2. – 389 арк.
19. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5551 (Химинець І., Попович Ф., та ін. – всього 4 чол.) : у 2 т. – Т. 1. – 210 арк.
20. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5551 (Химинець І., Попович Ф., та ін. – всього 4 чол.) : у 2 т. – Т. 2. – 317 арк.
21. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5585 (Штаер М., Мацола Д., та ін. – всього 4 чол.) : у 7 т. – Т. 2. – 296 арк.
22. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5585 (Штаер М., Мацола Д., та ін. – всього 4 чол.) : у 7 т. – Т. 5. – 306 арк.
23. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5585 (Штаер М., Мацола Д., та ін. – всього 4 чол.) : у 7 т. – Т. 6. – 330 арк.
24. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5585 (Штаер М., Мацола Д., та ін. – всього 4 чол.) : у 7 т. – Т. 7. – 391 арк.
25. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5605 (Янута П.). – 90 арк.
26. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5585 (Рудецький В., Зимогляд О., Якимчук О.). – 136 арк.
27. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5678 (Бандусяк Г., Бісун В., Бісун Г.) : у 2 т. – Т. 1. – 279 арк.
28. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5678 (Бандусяк Г., Бісун В., Бісун Г.) : у 2 т. – Т. 2. – 285 арк.
29. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5812 (Негря В., Когут І. та ін. – всього 14 чол.) : у 9 т. – Т. 1. – 297 арк.
30. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5812 (Негря В., Когут І. та ін. – всього 14 чол.) : у 9 т. – Т. 5. – 266 арк.
31. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5812 (Негря В., Когут І. та ін. – всього 14 чол.) : у 9 т. – Т. 8. – 386 арк.
32. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 5812 (Негря В., Когут І. та ін. – всього 14 чол.) : у 9 т. – Т. 9. – 403 арк.
33. Архів УСБУ в Закарпатській області, спр. № 6034 (Немеш І., Паш Ю. та ін. – всього 8 чол.) : у 2 т. – Т. 1. – 360 арк.
34. Вегеш М. На зустріч волі: нариси визвольних змагань / 2-е вид., допов. – Ужгород : Гражда, 2008. – 152 с.
35. Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929–1950-ті рр.) / М. Вегеш // *Carpatika – Карпатика*. – 2000. – Вип. 7. – С. 79–80.
36. Гаврош О. Бандусяки / О. Гаврош // *Новини Закарпаття*. – 2003. – 23 серпня. – С. 12.
37. Довганич О. Голгофа жертв політичних репресій: Сторінками обласного тому “Реабілітовані історією” / О. Довганич / Передмова Олашина М. – Ужгород : Гражда, 2009. – 304 с.
38. Довганич О. Репресії проти закарпатської інтелігенції у перше повоєнне десятиріччя / О. Довганич // *Календар “Просвіти” на 1999 р.* – Ужгород : Просвіта, 1999. – С. 196–197.
39. Довганич О. Так ламалися долі репресованих закарпатців: Сторінками обласного тому “Реабілітовані історією” / О. Довганич / Післямова Миколи Олашина. – Ужгород : Гражда, 2008. – 292 с.
40. Довганич О. Так ламалися долі закарпатської молоді. Чому станичну організацію ОУН в Бедевлі називали ім’ям “Перемоги” / О. Довганич // *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Історія”*, 2003. – № 9. – С. 68–74.
41. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* / Під ред. М. Вегеша, Ч.Фединець. – Ужгород : Ліра, 2010. – 720 с.
42. Караташ В. Обережно – гранати. / В. Караташ. – Ужгород : Колір принт, 1999. – 32 с.

43. Караташ В. Прометей Заполярь'я / В. Караташ, П. Тракслер. – Ужгород : Колір прінт, 2001. – 124 с.
44. Керекеш Ю. За “зраду” батьківщини і антирадянщину його прирекли до 25 років ув’язнення / Ю. Керекеш // Фест. – 1999. – 16–22 грудня. – С. 14–15.
45. Коршинський І. Вплив Карпатської України на подальшу національно-визвольну боротьбу в умовах комуністичного режиму / І. Коршинський // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Історія”, 2005. – № 13. – С. 79–82.
46. Коршинський І. Скальпелем і пером: факти, події, роздуми у дзеркалі преси / І. Коршинський. – Ужгород : ТІМРАНІ, 2011. – 440 с.
47. Лист 7. – 23.10.01. // Коршинський І. Ю. Сторінки життя: Мої гулагівські, лікарські, депутатські та громадські університети у спогадах, роздумах, бувальщинах, листах та публікаціях / І. Коршинський / Передмова О. Довганича. – Ужгород : Гражда, 2010. – С. 158–163.
48. Міщанин В. В. Боротьба ОУН-УПА на Закарпатті проти політики колективізації в другій половині 1940-х років / В. Міщанин // Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту: Серія “Історія”. – 2008. – № 21. – С. 43–46.
49. Реабілітовані історією. Закарпатська область : у 2-х кн. – Кн. 1. – Ужгород : Закарпаття, 2003. – 788 с.
50. Там само. – Кн. 2. – Ужгород : Закарпаття, 2004. – 800 с.
51. Рубіш Ф. “СМЕРШ” проти вчителя: недоспівана пісня / Ф. Рубіш // Кризь пекло гулагів. Документи, спогади, нариси / за ред. О. Довганича, Ю. Чорі. – Ужгород, 1996. – С. 57–58.
52. Українська Повстання Армія на Закарпатті. – Ужгород : Конгрес Українських Націоналістів, 2005. – 14 с.
53. Худанич В. Карпатська Січ в обороні Карпатської України / В. Худанич // Carpatika – Карпатика. – 2003. – Вип. 26. – С. 67–94.

В статтє раскрывається суть деятельности ОУН и УПА на Закарпатье в послевоенный период. Значительное внимание уделяется рассмотрению краевых проводов ОУН на основе уголовных дел из архива службы безопасности Украины в Закарпатской области. На основе воспоминаний и дополнительных допросов, проведенных в результате реабилитации осужденных показать необоснованность их осуждений и фальсификации их дел.

Ключевые слова: *Организация Украинских Националистов, бандгруппы, репрессии, Закарпатье, краевой провод, Украинская Повстанческая Армия, СМЕРШ, КГБ, военный трибунал.*

This article reveals the essence of the OUN and UPA in Transcarpathia in the postwar period. Much attention is paid to the consideration of boundary wire OUN-based criminal cases from the archives of Security Service of Ukraine in the Carpathian region. Based on memories and additional interviews conducted as a result of rehabilitation of prisoners show the invalidity of their convictions and falsification of their cases.

Keywords: *Organization of Ukrainian Nationalists, bandhrupy, repression, Transcarpathia, national leadership, the Ukrainian Insurgent Army, SMERSH, the KGB, the military tribuna.*